

Kärsämäki

Asemakaavan ja yleiskaavan päivityksen
arkeologinen inventointi 2024

Taneli Leinonen

Arttu Tokoi

Ville Laakso

Maanala Oy

MAAN
ALA

Sisällys

1. Tausta ja tutkimustehtävä.....	5
2. Menetelmät.....	5
3. Yleiset havainnot	7
3.1. Topografia.....	7
3.2. Historiallinen kartta-aineisto ja kirjalliset lähteet	7
4. Inventointikohteet	9
1. Käsämäki, Kanaperä.....	9
2. Käsämäki, Kananen.....	10
3. Käsämäki, Paavola 1	13
4. Käsämäki, Paavola 2	14
5. Käsämäki, Järvelä.....	15
6. Käsämäki, Laitakangas.....	18
7. Käsämäki, Haaranen	19
8. Käsämäki, Haaraperä 1	21
9. Käsämäki, Haaraperä 2	22
10. Käsämäki, Syrjälä	23
11. Käsämäki, Kontti	25
5. Yhteenveto tutkimuksen tuloksista	27
6. Lähteet	28

Tutkimuksen perustiedot

Kohde: Kärsämäen taajaman päivitetty asemakaava ja yleiskaava

Tutkimuksen tyyppi: arkeologinen inventointi

Tavoite: Selvittää, onko alueella aiemmin tuntemattomia arkeologisia kohteita

Kenttätöaika: 16.5. ja 30.7.2024

Tutkijat: FM Arttu Tokoi ja HuK Taneli Leinonen, Maanala Oy

Tilaaaja: FCG Finnish Consulting Group Oy

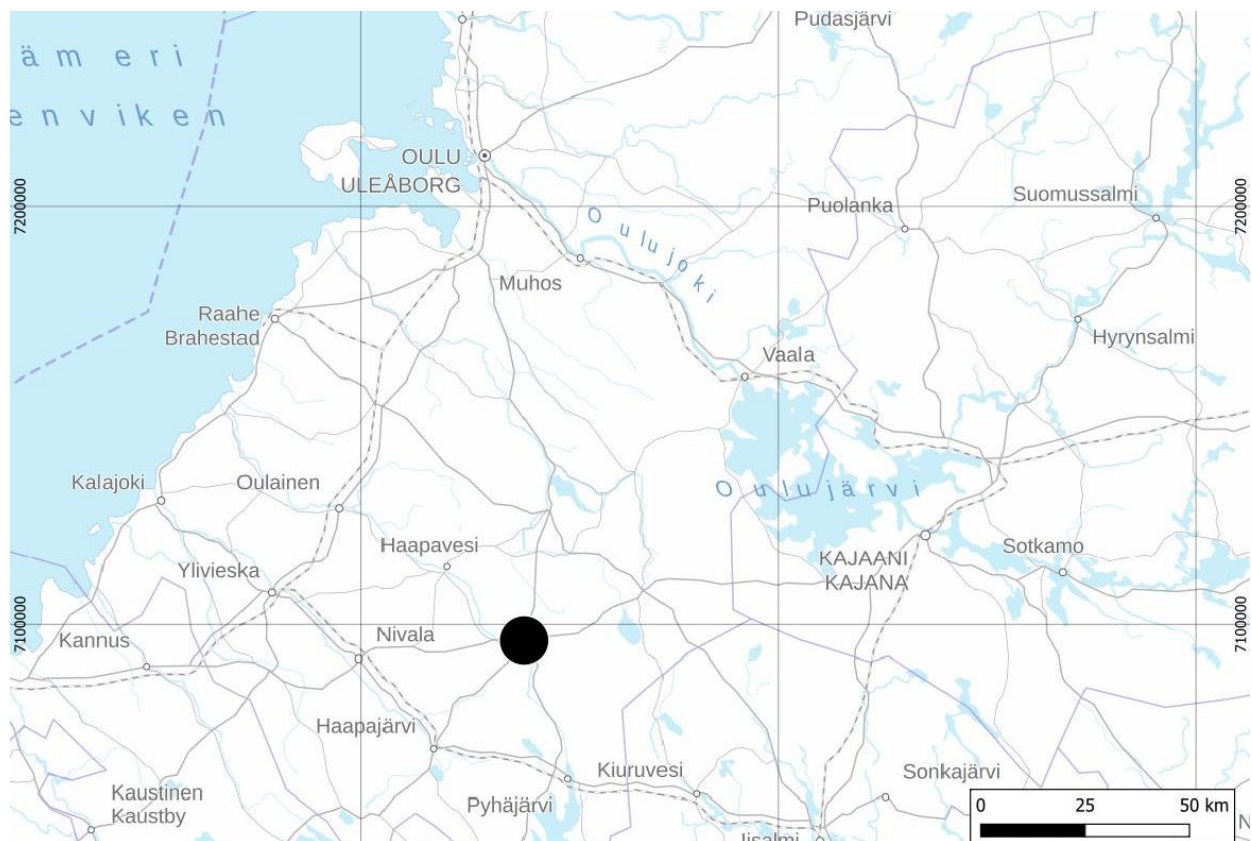
Aiemmat arkeologiset inventoinnit: Sarkkinen 1995

Alkuperäinen arkistoaineisto digitaalisine valokuvineen: Maanala Oy. Raporttikopiot pdf-muodossa: Museoviraston arkisto, alueellinen vastuumuseo ja työn tilaaja.

Raportin karttakoordinaatit: ETRS-TM35FIN (N 2000)

Talletetut esinelöydöt: –

Tulos: Muinaisjäännösrekisteriin ei ollut kirjattu tutkimusalueelta muinaisjäännöksiä. Inventoinnissa löydettiin seitsemän uutta kiinteää muinaisjäännöstä ja neljä muuta kulttuuriperintökohdetta.

Kuva 1. Tutkimusalueen sijainti merkitty mustalla pisteellä. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

Kansikuva: Arkeologi Arttu Tokoi dokumentoi Kanaperän tervahautaa. Pohjoisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

Taulukko 1. Kohdeluettelo.

Nro	Kohdenimi	Laji	Tyyppi	Rekisterissä	N	E
1	Kanaperä	kiinteä muinaisjäännös	tervahaudat	uusi kohde	7100750	440474
2	Kananen	muu kulttuuriperintökohde	talonpaikat	uusi kohde	7100468	440821
3	Paavola 1	kiinteä muinaisjäännös	tervahaudat	uusi kohde	7100389	440553
4	Paavola 2	kiinteä muinaisjäännös	tervahaudat	uusi kohde	7100326	440593
5	Järvelä	muu kulttuuriperintökohde	talonpaikat	uusi kohde	7099721	440676
6	Laitakangas	kiinteä muinaisjäännös	hiilimiilut	uusi kohde	7099146	439510
7	Haaranen	muu kulttuuriperintökohde	talonpaikat	uusi kohde	7098645	440833
8	Haaraperä 1	kiinteä muinaisjäännös	tervahaudat	uusi kohde	7098236	441667
9	Haaraperä 2	kiinteä muinaisjäännös	tervahaudat	uusi kohde	7098139	441785
10	Syrjälä	muu kulttuuriperintökohde	talonpaikat	uusi kohde	7095295	441447
11	Kontti	kiinteä muinaisjäännös	talonpaikat	uusi kohde	7095197	439109

1. Tausta ja tutkimustehtävä

Inventointi liittyy Kärsämäen kunnan asema- ja yleiskaavojen päivitystyöhön. Asemakaava-alue sijoittuu osin Kärsämäen taajama-alueelle ja sen itä- ja koillispuolelle. Asemakaavaan kuuluu myös neljä pienempää, taajaman sisällä sijaitsevaa aluetta. Yleiskaava-alue ulottuu Pirttinevalta Kanaperälle. Alueiden itäraja kulkee Juurusojaa myöten ja länsirajana on valtatie 4 (Kuva 2).

Suunnitelma-alueen pinta-ala on noin 1130 ha. Tutkimusalueeseen kuuluva Juurusojan länsiranta on enimmäkseen alavaa savista pelto- maata. Kanaperän ja Haaraperän välissä on metsäistä kangasmaastoa. Suuri osa rakentamattomasta alueesta on ojitettuja ja ojittamattomia suoalueita.

FCG Finnish Consulting Group Oy tilasi kaava-alueiden arkeologisen inventoinnin Maanala Oy:ltä 11.12.2023.

Maastotyöt tekivät FM Arttu Tokoi ja HuK Taneli Leinonen 16.5.2024 ja HuK Taneli Leinonen 30.7.2024.

Alueelta ei aiemmin tunnettu arkeologisia kohteita. Tutkimuksessa alueelta löydettiin yksitoista uutta arkeologista kohdetta.

2. Menetelmät

Valmistelemina töinä tutkittiin alueelta saatavissa oleva historiallinen kartta-aineisto ja historialliset ilmakuvat. Paikannimistöä käytiin läpi Nimiarkiston ja Nimisampo-palvelun avulla sekä pitäjänkartastoa hyödyntäen.

Maanmittauslaitoksen 5 p (5 pistettä neliömetrillä) laserkeilausaineistoon (Siikalatva 2020 ja

Pyhäjärvi 2022) pohjautuvista malleista etsittiin anomalioita kuten tervahautoja ja kuoppajäännöksiä.

Maastossa tarkastettiin maastonkohdat, joista arkeologisten kohteiden löytyminen katsottiin mahdolliseksi. Alueella oli märkää ojitettua ja ojittamatonta suo- ja rämemaastoa, joiden tarkastaminen jätettiin vähemmälle niissä olevia kovempia kangasosia lukuun ottamatta. Laserkeilausaineistosta tehdyt havainnot tarkastettiin maastossa.

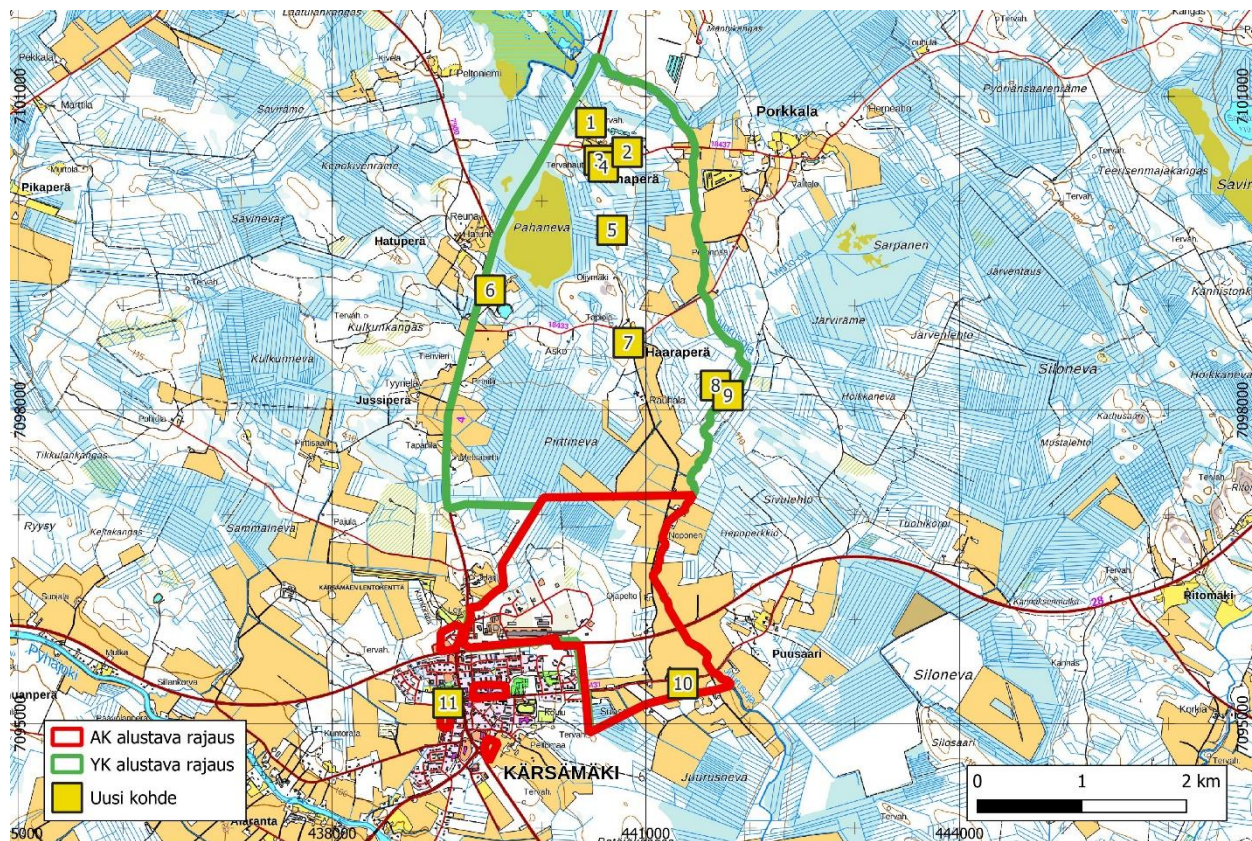
Tutkimusalueet ovat korkeudeltaan välillä 100–120 metriä mpy. Mahdolliset mereen liittyvät muinaisrannat ajoittuvat näin mesoliittiseen kivikauteen. Alueen sisävesien vesistöhistoria on tuntematonta, joten joidenkin soiden reunoja tarkastettiin sopivilta kohdilta asuinpaikkoja ajatellen.

Maastotöissä noudatettiin vakiintuneita arkeologisen inventoinnin menetelmiä. Maastoa tarkasteltiin silmämääräisesti ja esimerkiksi peltoja ja äestysuria pintapoimittiin. Lisäksi sopiville paikoille tehtiin koekuoppia tai kairauksia. Havainnot dokumentoitiin valokuvoin, sanallisesti ja satelliittipaikantimella.

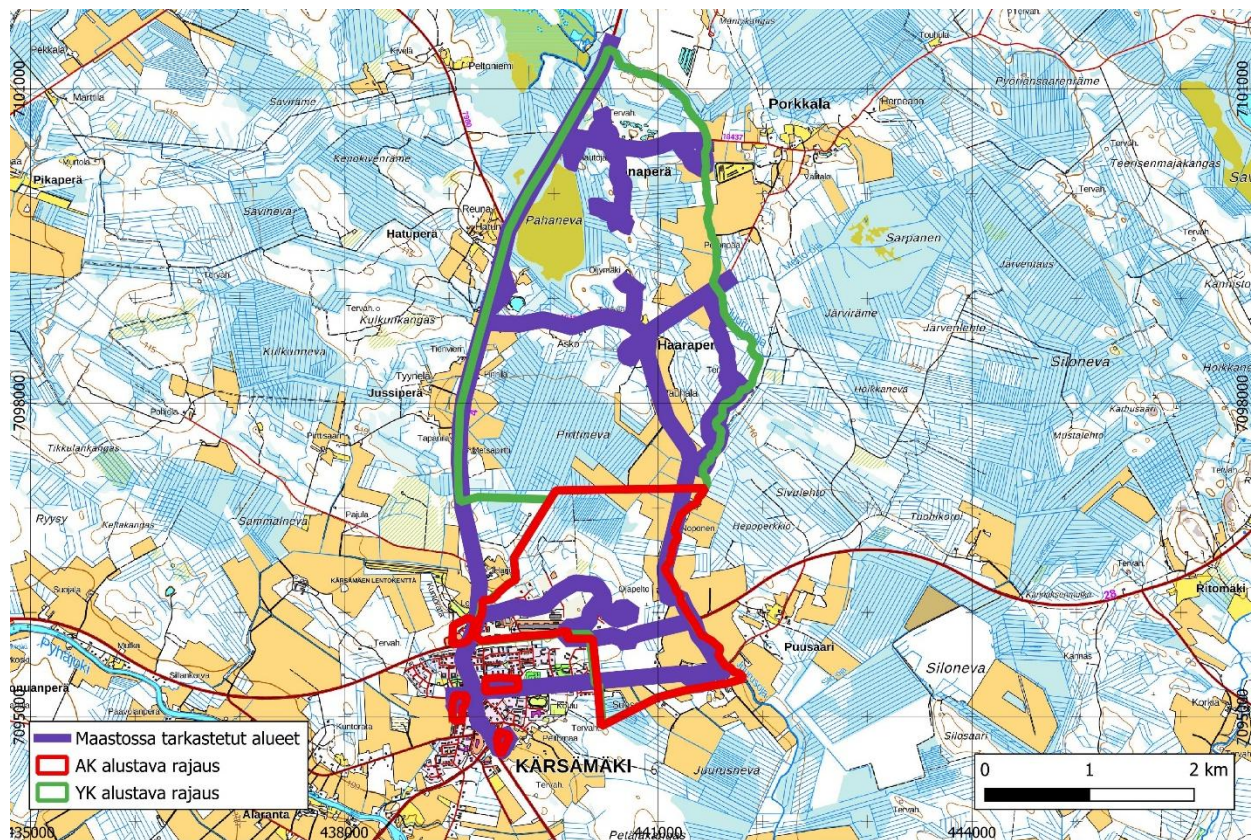
Kohteiden koordinaattitiedot on ensisijaisesti kirjattu laserkeilausaineiston perusteella.

Sääolosuhteet olivat maastotöiden aikaan pääosin hyvät. Toukokuussa ennen peltotöiden alkamista tarkastettiin peltoalueita pintapoimimalla Juurusojan länsipuolelta. Useat pellot olivat heinällä, mutta osa oli kynnöksellä. Löytöjä ei kuitenkaan tehty. Loput kohteet käytiin inventoimassa heinäkuun lopussa.

Kohteet on järjestetty raportissa pohjoisesta etelään.

Kuva 2. Tutkimusalueen arkeologiset kohteet. Punaisella asemaakaava- ja vihreällä yleiskaava-alueet. Numerointi kohdeluettelon mukaisesti. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

Kuva 3. Maastossa tarkastetut alueet. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

3. Yleiset havainnot

3.1. Topografia

Tutkimusalueen maasto on vaihtelevaa. Kanaperän ja Haaraperän välissä on kivikkoisia moreenisaarekkeita, joilla kasvaa varttuneempaa mäntymetsää. Monin paikoin suoalueet ovat ojitettuja ja kasvavat tiheää sekametsää. Alueen luoteiskulmassa on ojittamaton hyvin märkä Pahaneva.

Heti taajama-alueen pohjoispuolella sijaitseva kangas on jo osittain jäänyt teollisuusalueen ja tiestön alle. Juurusojan rannat ovat enimmäkseen savista peltomaata. Kalliota ja kivikkoa löytyy lähinnä Öljymäen päältä ja rinteiltä. Alue on topografialtaan melko tasaista ja korkeuserot eivät ole suuria. Hiekkaisempaa maata tavattiin ainoastaan Kanaperältä, jonka pohjoispuolella on laajahko maa-aineksen ottoalue. Esihistorialliselle asutukselle ominaisia paikkoja on alueella vähän.

GTK:n Maankamara-palvelusta voi havaita, että tutkimusalueista suuri osa on ojittettua tai ojittamatonta suomaastoa. Pellot ovat enimmäkseen savimaalla ja metsäiset kankaat moreenivoittoista maata. Kanaperän suunnalla maa on hieman hiekkaisempaa.

Järviä tai lampia alueella ei ole. Lähin järvi, Juurusjärvi, sijaitsee yleiskaava-alueen luoteispuolella. Juurusjärvestä lähtevä, tutkimusalueen itärajan muodostava Juurusoja laskee Kärsämäen kaakkoispuolella Kärsämäenjokeen, joka puolestaan laskee Pyhäjokeen. Juurusoja vaikuttaa olevan suurelta osin oikaistu.

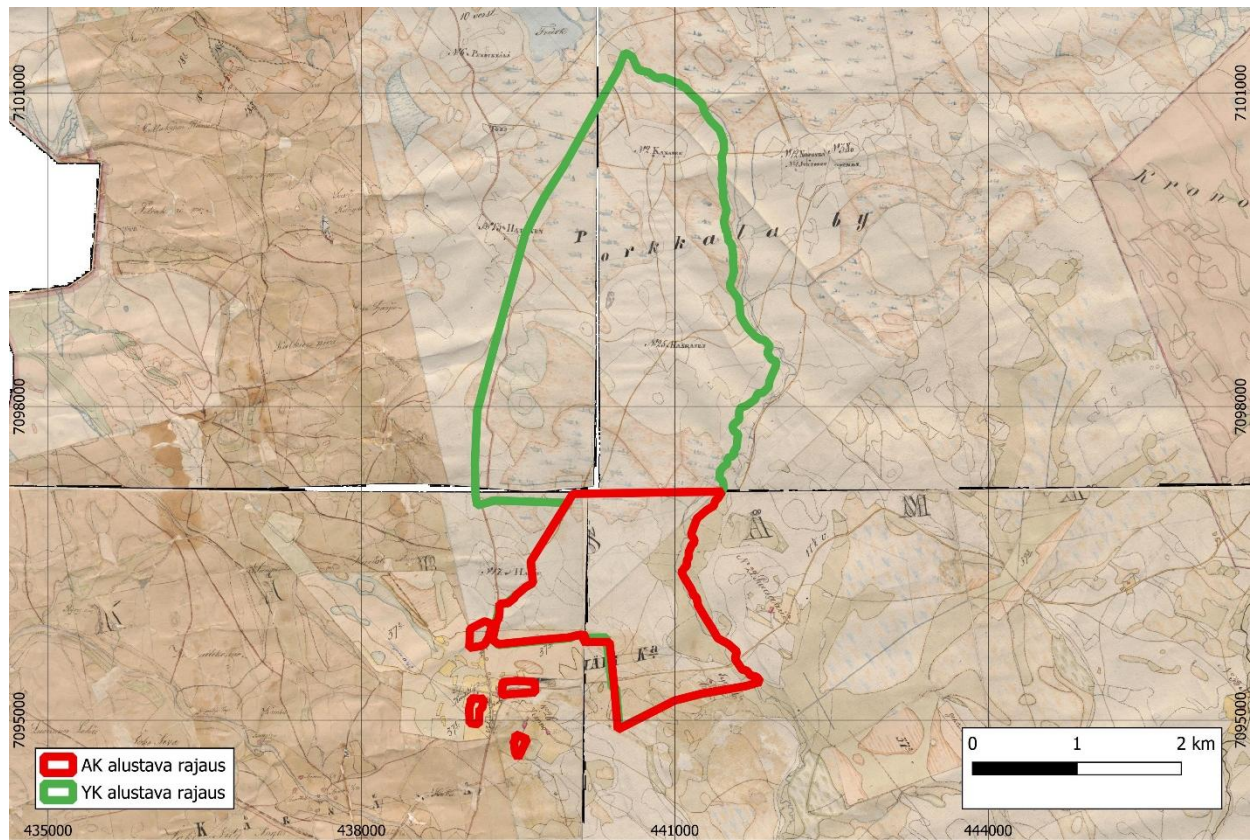
3.2. Historiallinen kartta-aineisto ja kirjalliset lähteet

Tarkemmat aluetta kuvaavat isojako- ja pitäjänkartat ovat 1840-luvun puolivälistä (kuvat 4–5). Näistä selvitettiin alueen historiallisia talonpaikkoja, joista osa on edelleen asuttuja ja osa autioituneita. Tässä tutkimuksessa on käsitelty niistä neljä: Kananen, Haaranen, Syrjälä ja Kontti (kohteet 2, 7, 10 ja 11). Näistä Syrjälä, Kananen ja Kontti ovat osittain edelleen rakennettuja ympäristöjä. Haaranen on ainoa, joka on kokonaisuudessaan edelleen asumakäytössä.

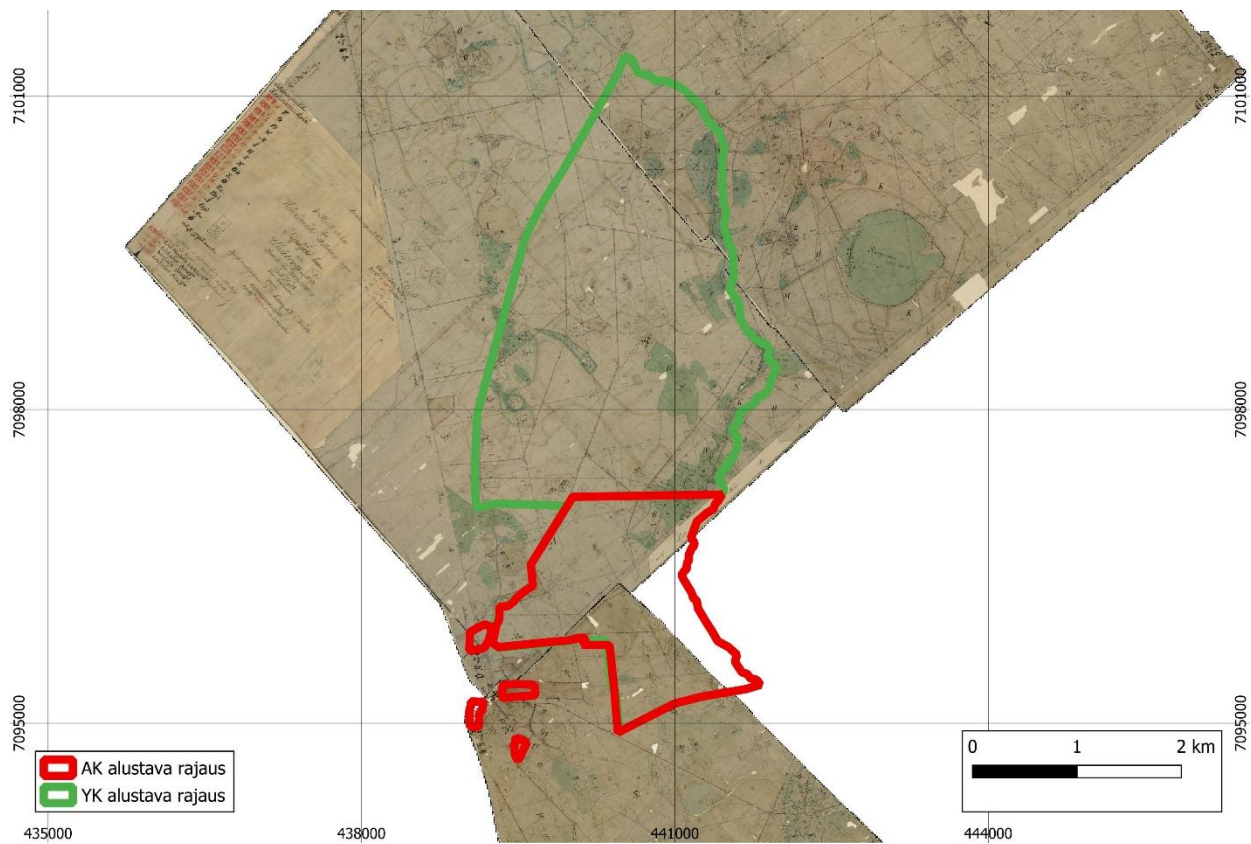
Järvelän torppaa ei ole merkitty lainkaan näille kartoille, mutta sen vaiheista saatiin tietoa Niemiarkistosta (Koskelo 1973). Kohde näkyy myös historiallisissa ilmakuvissa. Metsäalueiden osalta em. kartoissa ei ole mainittavaa maankäyttöä

Eero Matinollin toimittamassa Suur-Pyhäjoen historiassa on liitteenä talo- ja isäntäluettelo muun muassa Kärsämäen taloista. Nämä tiedot perustuvat Kansallisarkistossa säilytettävii Pohjanmaan ja Oulun läänien maakirja- ja muihin aikalaislähteisiin (Matinolli 1969: 585, 693–707).

Kärsämäen varhaisin lähteissä esiintyvä talo on Junttonen, joka sijaitsi Juurusojalla vuonna 1560. Sen tarkka paikka ei ole tiedossa. Tämän tutkimuksen taloista Kananen mainitaan 1635, Haaranen 1686 ja Kontti 1699 (Matinolli 1969: 115–116, 695–696). Syrjälä on merkitty uudistilaksi 1860 (Matinolli 1969: 707). Vuoden 1730 maakirjassa (KA 9294) on mainittu Syrjälää lukuun ottamatta kaikki tämän tutkimuksen talot.

Kuva 4. Tutkimusalueet asemituna pitäjänkartoille (1846a–d).

Kuva 5. Tutkimusalueet asemituna isojakokartoille (Hårdh 1844–1845a–d).

4. Inventointikohteet

1. Kärämäki, Kanaperä

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä

Tyyppi: työ- ja valmistuspaikat, tervahaudat

Ajoitus: historiallinen

N 7100750 E 440474

Korkeus: 119 m mpy

Löydöt: –

Kohde sijaitsee Kanaperäntieltä noin 250 m pohjoiseen Järvelän talon pihapiirin luoteispuolisessa metsässä. Paikalla kasvaa nuorta mäntymetsää ja aluskasvillisuutena kanervaa, sammalta ja puolukkaa. Ohi menee Kanaperäntieltä lähtevä vanha tieura, joka on merkitty isojakokarttaan. Maaperä on hiekkaa.

Paikalla on melko selkeäpiirteinen tervahauta, jonka kokonaishalkaisija on 12 m. Vallit ovat 2

metriä leveät puoleltaan. Tervahauta on melko syvä. Halssi on etelään. Tämä on noin kaksi metriä pitkä ja metrin leveä.

Kohde on merkitty maastokartalle.

Kuva 6. Kanaperän tervahauta. Luoteesta. Kuva: Taneli Leinonen.

Kuva 7. Kohteen sijainti ja rajausehdotus. Pohjakartta: Maanmittauslaitos

2. Kärämäki, Kananen

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi muuna kulttuuriperintökohteena

Tyyppi: asuinpaikat, talonpaikat

Ajoitus: historiallinen

N 7100468 E 440821 (aluerajauksen keskipiste)

Alakohde: N 7100480 E 440685 (aluerajauksen keskipiste)

Korkeus: 117 m mpy

Löydöt: –

Kanasen talo on perustettu vuonna 1635, joten se on yksi Kärämäen vanhimpia kantatiloja (Matinolli toim. 1969, 116). Pitäjänkartalle on merkitty Kanaselle kaksi taloa. Maakirjan 1730 ja maarekisterilähteiden perusteella Kanasen talon numero on 2 ja se on jaettu kahtia 1766 muodostaen Kananen I (Ollila) ja Kananen II -nimiset talot (Matinolli toim. 1969, 695-696).

Isojakokartalle puolestaan on merkitty Kananen I:n numeroksi 6 (F) ja viereisen Kananen II:n numeroksi 7 (G). Nykykartalla rekisteritunnukset ovat isojaon mukaiset 6 ja 7. Numerointia Kärämäen talojen suhteen on muutettu viimeistään isojaon aikana, vaikka vuotta

myöhemmin piirretylle pitäjänkartalle on vielä merkitty vanha rekisterinumero.

Kohteen rajaukset on luotu siten, että isojakokarttaa on verrattu myöhempiin karttoihin, etenkin vuoden 1953 peruskarttaan. Vielä tässä kartassa talojen alkuperäisillä paikoilla näkyy rakennuksia (kuva 12). Rajauksessa on otettu huomioon nykyään rakennettu ympäristö siten, että se on jätetty rajausehdotuksen ulkopuolelle. Rajausten alueet ovat pelto- ja piha-alueita, mutta niissä ei ole rakennuksia. Maanpinnan alla voi edelleen olla säilyneitä kulttuurikerroksia.

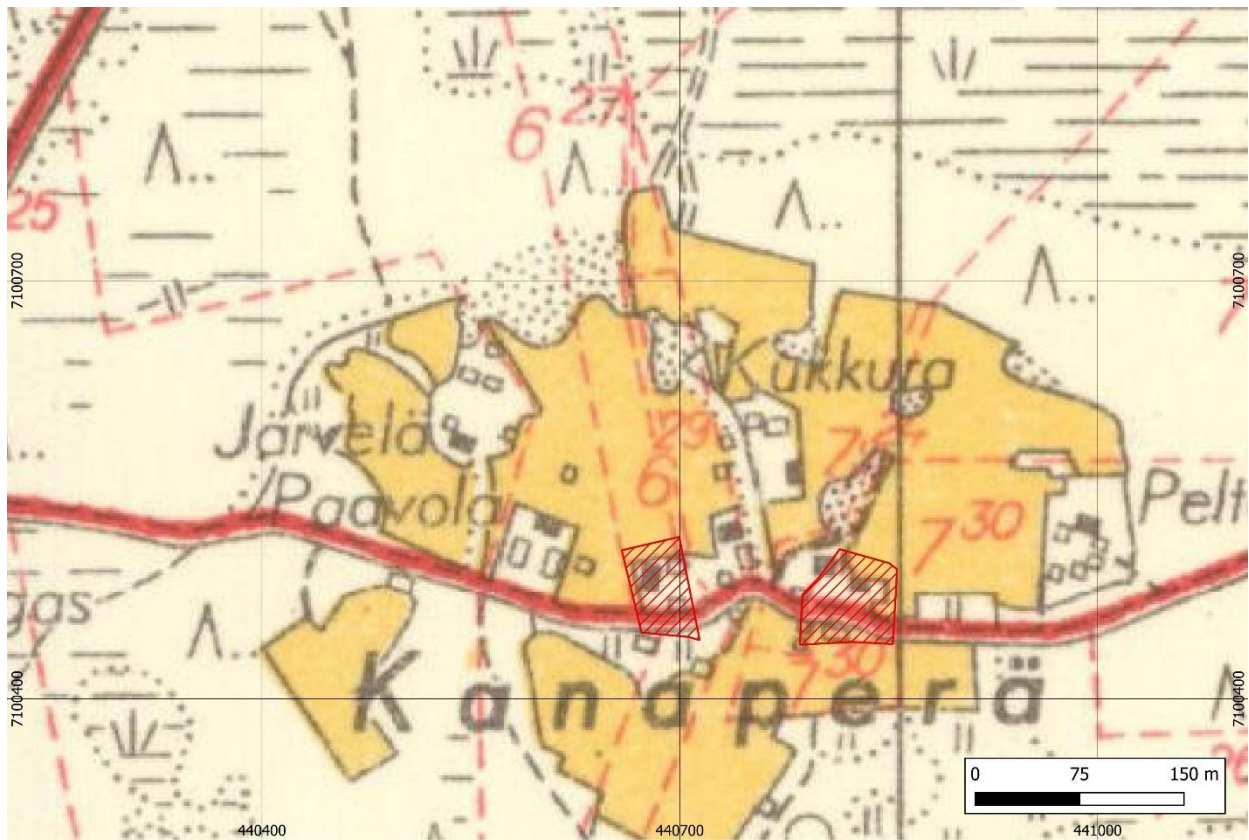
Kuva 8. Kanasen talon piha-alueita. Etelästä. Kuva: Taneli Leinonen.

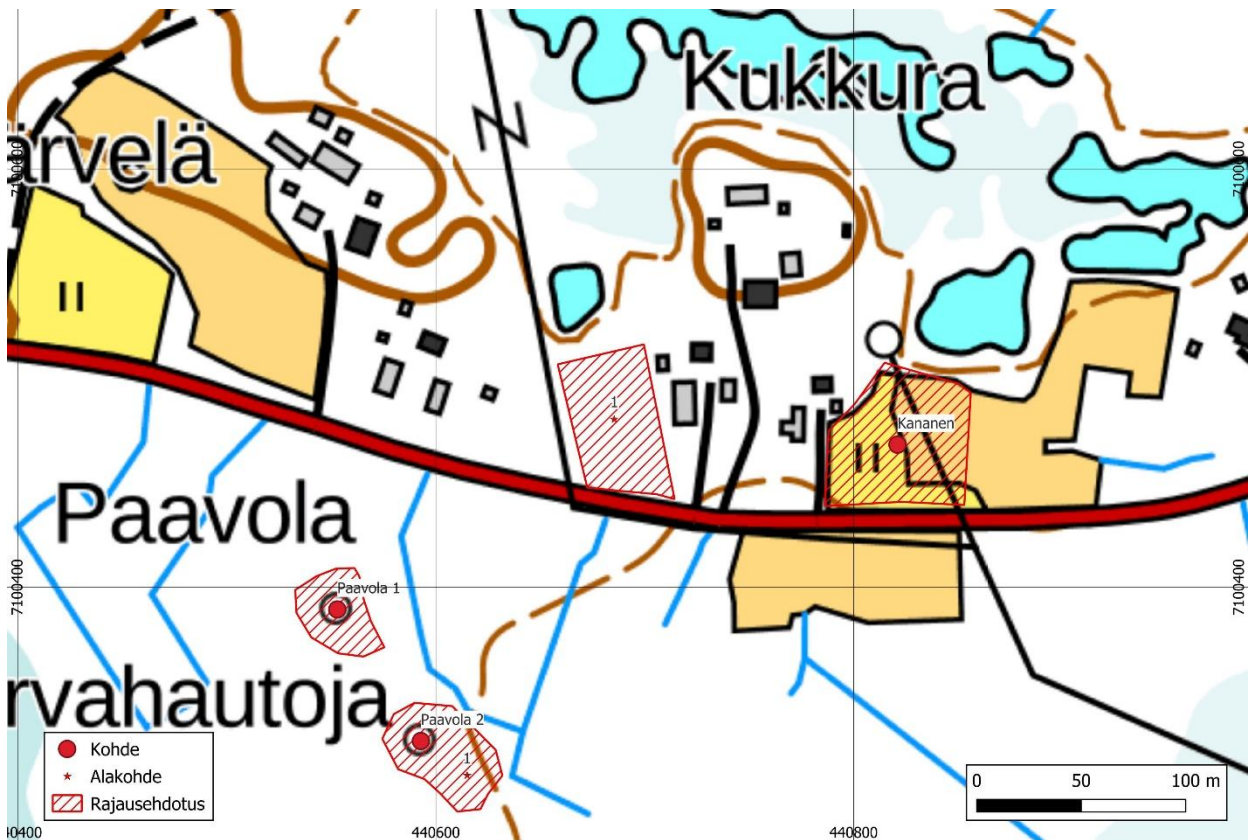
Kuva 9. Kanasen kaksi taloa pitäjänkartalla (1846d).

Kuva 10. Kanasen talot isojakokartalla (Hårdh 1844–45b ja 1844–1845c). Pihapiirit tunnuksilla f ja g.

Kuva 11. Kananen talot vuoden 1953 peruskartalla. Rajausehdotukset havainnollistamassa sijaintia. Tieuraa on sittemmin oikaistu kulkemaan etelämpää.

Kuva 12. Kohteiden sijainti ja rajausehdotukset. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

3. Kärämäki, Paavola 1

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä

Tyyppi: työ- ja valmistuspaikat, tervahaudat

Ajoitus: historiallinen

N 7100389 E 440553

Korkeus: 119 m mpy

Löydöt: –

Noin 85 m Kanaperäntieltä etelään vanhan, osittain umpeenkasvaneen tieuran varrella on ympäristöstä huonosti erottuva tervahauta. Alueella kasvaa varttunutta mäntymetsää, ja itse kohteen päällä tiheä katajikko. Maasto on kosteaa ja alavaa. Maaperä vaikuttaa olevan kivistä hiekkaa.

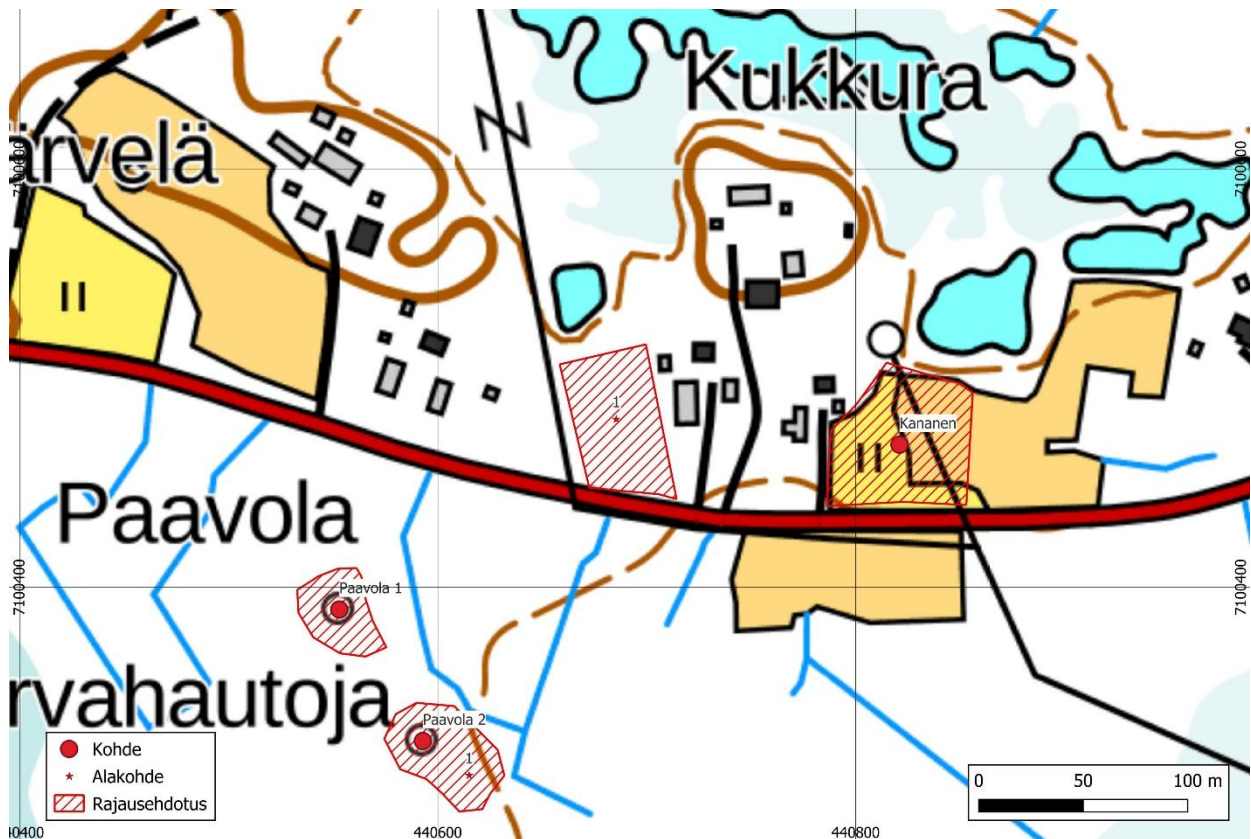
Melko matalapiirteisen tervahaudan kokonaishalkaisija on 11 m ja vallit ovat noin 3 m leveät. Halssi on vain pieni kuoppa itäreunalla tieuran vieressä. Kohteen ympärillä on muitakin pieniä

kuopanteita, jotka oletettavasti liittyvät tervahaudan käyttöön.

Tervahauta on merkitty maastokartalle.

Kuva 13. Paavola 1 tervahauta. Koillisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

Kuva 14. Kohteiden sijainti ja rajausehdotukset. Pohjakartta: Maanmittauslaitos

4. Kärämäki, Paavola 2

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä

Tyyppi: työ- ja valmistuspaikat, tervahaudat

Ajoitus: historiallinen

N 7100326 E 440593

Alakohde: N 7100310 E 440615

Korkeus: 118 m mpy

Löydöt: –

Tervahauta sijaitsee edellisestä kohteesta (Paavola 1) 75 m kaakkoon. Alakohteeksi merkitty toinen pienempi tervahauta on pääkohdeesta 30 m kaakkoon. Maasto ja kasvillisuus on samanlaista kuin Paavola 1:llä.

Pääkohteeksi merkitty tervahauta on kokonaishalkaisijaltaan 11,5 m ja se erottuu huonosti ympäröivästä maastosta. Vallit ovat 3 m leveät. Halssi on kohti itää ja se on vain 1,5 x 1 m kokoinen veden täyttämä kuoppa.

Alakohde on vaurioitunut pienempi tervahauta. Se on jäänyt osittain aluetta halkovan vanhan tieuran alle. Vallia on havaittavissa enää tieuran lounaispuolella, jossa se on noin 30 cm korkea ja 2,5 m leveä. Toinen puolikas valleista ja keskuskuopasta on ollut tieuran kohdalla. Tervahauta on ollut arviolta noin 8 m halkaisijaltaan. Tien toisella puolella on halssin jäänteet. Halssi on koilliseen ja leveydeltään noin 1 m. Se on 40 cm syvä ja jatkuu ojamaisena painanteena noin 4 m matkan.

Kohdekartta ja rajausehdotukset kohteen 3 yhteydessä.

Pääkohde on merkitty maastokartalle.

Kuva 15. Paavola 2 tervahauta. Arttu Tokoi seisoo vallin päällä. Etualalla halssikuoppa. Pohjoisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

Kuva 16. Paavola 2: alakohteena olevan tervahaudan vallin jäänteet. Koillisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

5. Kärsämäki, Järvelä

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi muuna kulttuuriperintökohteena

Tyyppi: asuinpaikat, talonpaikat

Ajoitus: historiallinen

N 7099721 E 440676

Alakohteet ks. taulukko 2.

Korkeus: 120 m mpy

Löydöt: –

Kohde sijaitsee noin 750 m Kanaperäntieltä etelään, paikoin umpeenkasvaneen vanhan tieuran varressa. Paikalla on edelleen ilmakuvassa erottuva poikkeama puustossa ja maastossa erottuva heinittynyt autiotontti. Maanmittauslaitoksen 5p-aineistossa havaittiin paikalla kohoumia ja kuopanteita, jotka maastotarkastuksessa osoittautuivat rakennusten jäänteiksi.

Pääkohteeksi on merkitty sammaloitunut 3 x 3 x 0,5 m kokoinen kivilatomus. Tämä saattaa olla asuinarakennuksen uuninpohja. Pääkohteesta 14 m koilliseen on toinen vastaavanlainen kivilatomus. Se on edellistä selkeämmän näköinen, suorakaiteen muotoinen 2 x 4 x 0,5 m kokoinen voimakkaasti sammaloitunut rakenne.

Pääkohteesta 11 m länsilounaaseen on kellari-mainen syvennys. Reunoilla on maapenkkirakenne, joka on noin 0,5 m korkea ja jatkuu syvennyksen molemmin puolin noin 6 m matkan. Suunnaltaan tämä on eteläkaakosta pohjoiskoilliseen. Syvennys on luiskamainen ja syvenee takaseinää kohden. Keskimääräinen syvyys on noin 1,2 m maapenkin yläreunasta katsoen. Maapenkit ovat reilun 2 m etäisyydellä toisistaan. Kyseessä on mahdollisesti maakellarin jäännös.

Pääkohteesta 25 m itäkaakkoon on vallillisen tai maapenkillisen rakenteen jäännökset. Tiheässä aluskasvillisuudessa on neliömäinen, 2,5 x 2,5 m kokoinen melko jyrkkäpiirteinen kuoppa, jota ympäröi 0,5 m korkea valli. Maaperäkairanäyte oli puhdas, joten kyseessä ei ole miilu tai

tervanpolttoon liittyvä rakenne. Mahdollisesti tämäkin on kellarin jäännös.

Talonpaikkaa ei ole merkitty isojako- eikä pitäjänkartalle. Kohteen läpi menevä tieura sen sijaan löytyy molemmista. Nimiarkiston (Koskela 1973) mukaan paikan nimi on Hirsikangas, jossa on sijainnut hävinnyt Järvelän torppa. Torppa on oletettavasti ollut Kanasen kantatilan alainen. Nykyään Järvelä-niminen talo on Kanaperällä, johon saman lähteen mukaan on siirretty rakennukset vuonna 1914.

Vaikka Nimiarkiston lähde väittää rakennusten siirretyn Kanasen paikalta, on mahdollista, että ne on siirretty nimenomaan tästä autiosta, jolloin autioituminen olisi tapahtunut viimeistään 1900-luvun alussa. Joka tapauksessa asutus lie-nee ollut lyhytaikaista ja ajoittuu pitäjänkartan piirtämisen 1846 ja 1900-luvun alun väliin. Tässä tutkimuksessa käytetyt kirjalliset lähteet ja taloluettelot eivät tunne Järvelän torppaa.

Kohteen rajausehdotus on luotu maastossa erottuvan aukion ja havaittujen rakenteiden mukaan.

Kuva 17. Järvelän pääkohteen kivilatomus. Idästä.
Kuva: Taneli Leinonen.

Kuva 18. Järvelän alakohde 1: kivilatomus. Pohjoisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

Kuva 20. Järvelän alakohde 3: maapenkkinen tai vallillinen kuoppajäännös alueen itäosassa. Pohjoisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

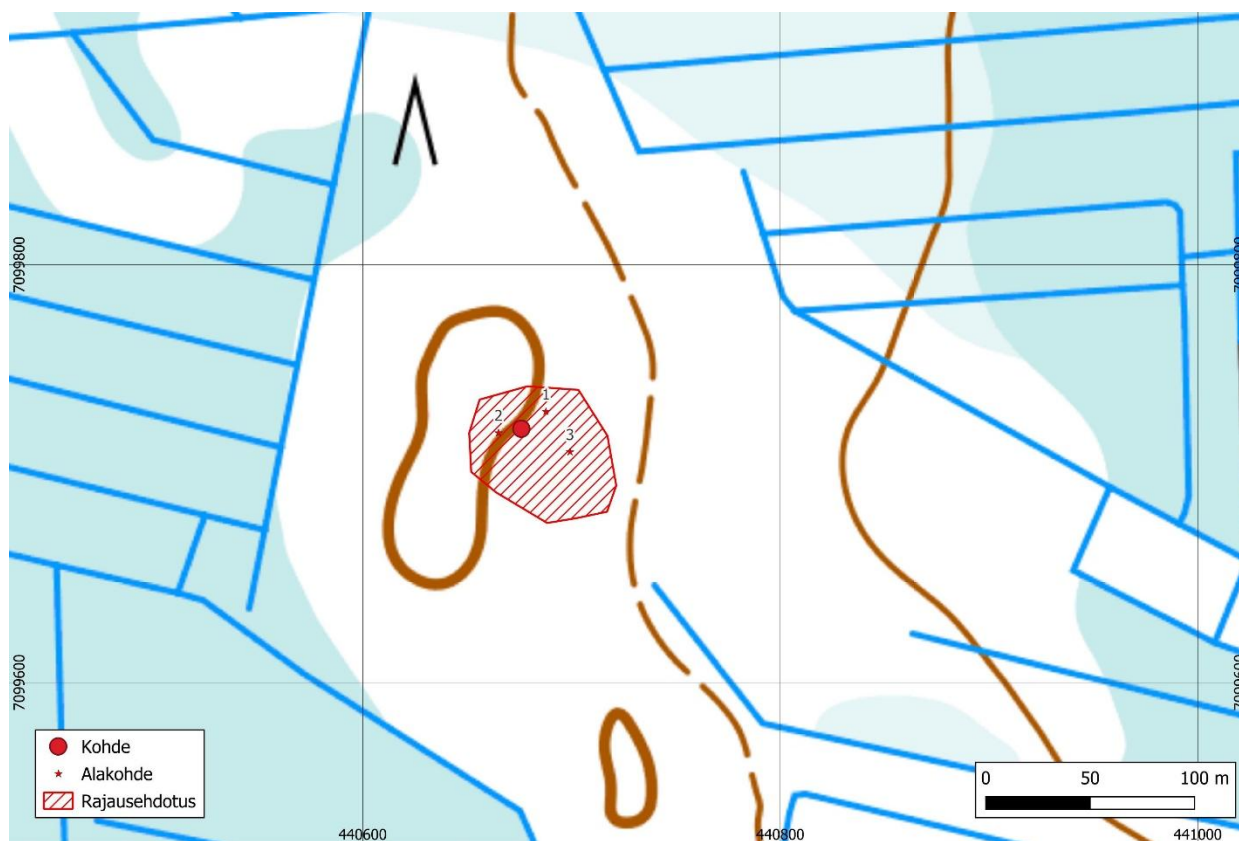
Kuva 19. Järvelän alakohde 2: maakellarimaisen rakenteen jäänteet. Etelästä. Kuva: Taneli Leinonen.

Taulukko 3. Alakohteet.

Nro	N	E	Koko	Kuvaus
Pääkohde	7099721	440676	3 x 3 x 0,5 m	Kivikasa
1	7099730	440688	2 x 4 x 0,5 m	Kivikasa
2	7099720	440665	5 x 1,5	Maapenkkirakenne
3	7099710	440699	2 x 2 x 0,5 m	Kellarirakenne

Kuva 21. Järvelän autioitunut talonpaikka kuvattuna pohjoisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

Kuva 22. Kohteen sijainti, alakohteet ja rajausehdotus. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

6. Kärsämäki, Laitakangas

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä

Tyyppi: työ- ja valmistuspaikat, hiilimiilut

Ajoitus: historiallinen

N 7099146 E 439510

Korkeus: 119 m mpy

Löydöt: –

Noin 50 m valtatie 4:n itäpuolella on selkeäpiirteinen hiilimiilu. Puusto on varttunutta, kuusi-valtaista havumetsää. Maaperä on kivistä hiekkaa.

Kohde on kokonaisuudessaan halkaisijaltaan noin 6,5 m ja sen vallit ovat 2 m leveät. Syvyys on arviolta 1,2 m. Rakenteen ympärillä on 5 kuoppaa, jotka liittyvät miilun käyttöön. Maaperäkairanäytteessä todettiin vallissa ja kuopan pohjalla vähäisiä määriä hiiltä.

Kuva 23. Laitakankaan miilu. Pohjoisesta. Kuva: Taneli Leinonen.

Kuva 24. Kohteen sijainti ja rajausehdotus. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

7. Kärämäki, Haaranen

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi muuna kulttuuriperintökohteena

Tyyppi: asuinpaikat, talonpaikat

Ajoitus: historiallinen

N 7098645 E 440833

Korkeus: 118 m mpy

Löydöt: –

Haarasan talo on perustettu vuonna 1686 ja se on ollut alusta asti samalla paikalla teiden risteyksessä, josta lienee myös saanut nimensä (Matinolli toim. 1969). Maakirjassa 1730 talon numero on 25, kuten myös pitäjänkartalla. Isojaossa sen tunnus on Ff (8), joka on myös sen nykyinen rekisterinumero.

Rajausehdotus on luotu isojakokartalla kuvattun tontin muotoiseksi ja sijoitettu sen mittasuhteiden perusteella nykyisen tilakeskuksen alueelle. Vanha talon paikka on edelleen asuttu ja sen päällä on nykyinen tilan päärakennus ja navetta. Ympäröivät pellot ovat kesannolla.

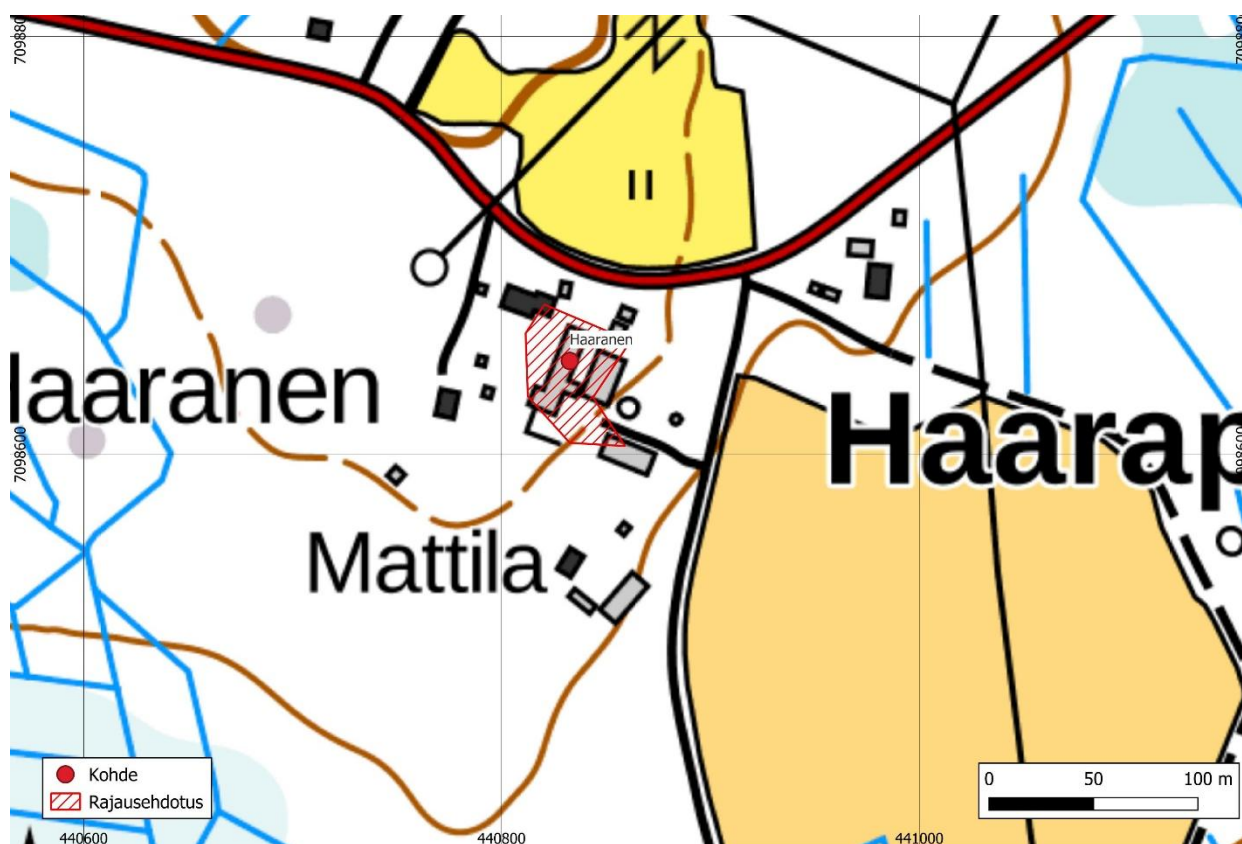
Kuva 25. Haarasan talo. Lounaasta. Kuva: Arttu Tokoi.

Kuva 26. Haarasan talo isojakokartalla (Hårdh 1844–45b). Tontti peltojen keskellä Ff-kirjainten yläpuolella.

Kuva 27. Haarasan talo pitäjänkartalla (1846d).

Kuva 28. Kohteen sijainti ja rajausehdotus. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

8. Kärämäki, Haaraperä 1

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä

Tyyppi: työ- ja valmistuspaikat, tervahaudat

Ajoitus: historiallinen

N 7098236 E 441667

Korkeus: 111 m mpy

Löydöt: –

Noin 930 m Haarasen talosta itäkaakkoon on tervahauta. Se sijaitsee noin 240 m Juurusojan länsipuolella matalan kankaan reunassa. Paikalla kasvaa harvaa kuusivoittoista havumetsää.

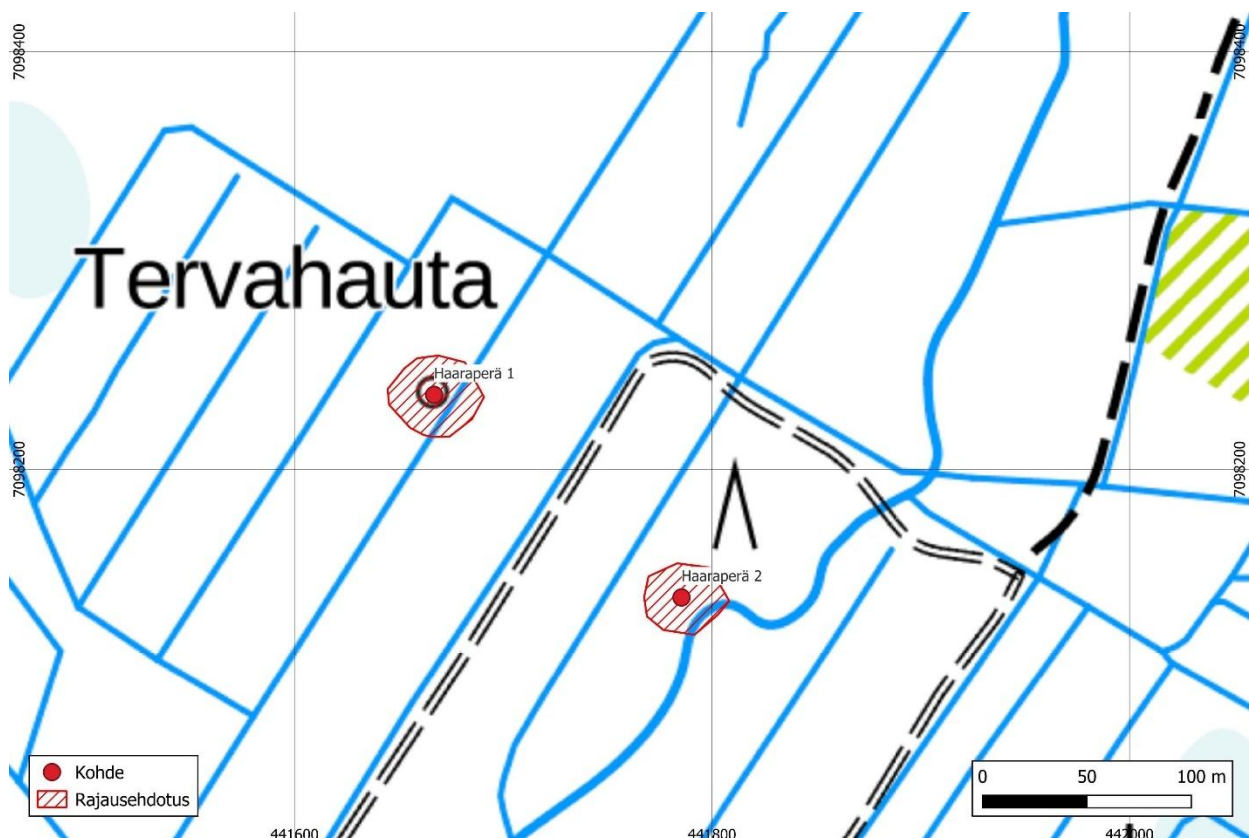
Tervahauta on noin 13 m kokonaishalkaisijaltaan ja sen vallit ovat noin 3 m leveät. Halssi on

lounaaseen ja noin 1 m leveä ja 3 m pitkä. Pohjalta havaittiin noin 30 cm kerros hiilensekaista hiekkaa. Kovettunutta kerrosta ei ollut. Tervahautaa ei siis liene käytetty montaa kertaa.

Kohde on merkitty maastokartalle.

Kuva 29. Haaraperä 1 tervahauta. Lännestä. Kuva: Arttu Tokoi.

Kuva 30. Kohteiden sijainti ja rajausehdotukset. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

9. Kärsämäki, Haaraperä 2

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä

Tyyppi: työ- ja valmistuspaikat, tervahaudat

Ajoitus: historiallinen

N 7098139 E 441785

Korkeus: 111 m mpy

Löydöt: –

Tervahauta sijaitsee Haaraperä 1:n tervahaudasta 150 m kaakkoon aivan Juurusojan partaalla. Se on melko tuoreella hakkuuaukealla, jonka aluskasvillisuus on heinää ja risukkoa. Tervahaudan päältä on kaadettu puut pitkään kanton.

Tervahaudan kokonaishalkaisija on 12 m ja valit 3 m leveät. Halssi on kaakkoon kohti Juurusojaa. Se on noin 1 m leveä ja 1,5 m pitkä. Halssin tervahaudan puoleisessa seinämässä havaittiin kiviä, joten siinä voi olla luonnonkivistä kylmämuurattu tukirakenne.

Kohdekartta on edellisen kohteen yhteydessä.

*Kuva 31. Haaraperä 2 tervahauta. Pohjoisesta.
Kuva: Arttu Tokoi.*

10. Kärsämäki, Syrjälä

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi muuna kulttuuriperintökohteena

Tyyppi: asuinpaikat, talonpaikat

Ajoitus: historiallinen

N 7095295 E 441447 (aluerajauksen keskipiste)

Alakohde: N 7095368 E 441343 (aluerajauksen keskipiste)

Korkeus: 108 m mpy

Löydöt: –

Puusaarentien varressa on Syrjälän talo. Se sijaitsee noin 280 m Juurusojan ylittävältä sillalta länsilounaaseen. Talo on edelleen asuttu. Pitäjänkartalla sen viereen on merkitty torppa, jonka paikka on nykyisin pellolla. Suur-Pyhäjoen historia -teoksessa Syrjälä on mainittu taloluettelossa uudistilana numero 69 (Matinolli toim. 1969, 707). Tilan varsinaisesta perustamisvuodesta ei ole varmuutta. Tilukset kuitenkin näkyvät jo isojakokartassa, joten voidaan olettaa, että paikalla on ollut jonkinasteista viljely- ja asumistoimintaa jo 1840-luvulla.

Torpan paikka on nykyään peltoaluetta. Sitä tarkastettiin pintapoimimalla, mutta paikalla näkyi hyvin vähän talonpaikkaan viittaavia löytöjä, vain joitain paloja tiiltä ja ikkunalasiasia. Löytöjä ei otettu talteen.

Isojakokartta on tältä kohdalta repeytynyt ja hyvin kulunut. Alueen rajausehdotus on luotu pitäjänkartan perusteella, jossa talojen ympärillä olevat tontit näkyvät hyvin.

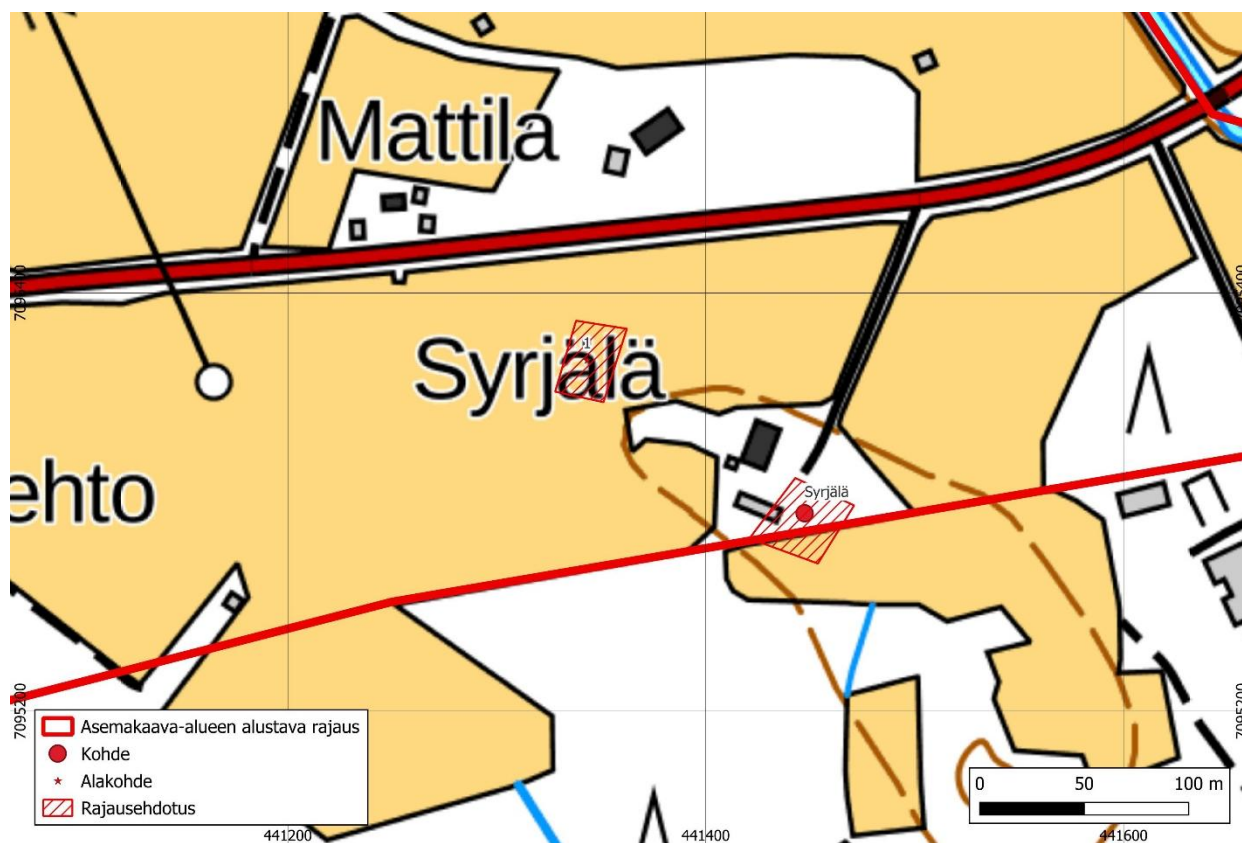
Rajausehdotuksessa talo on merkitty pääkohteeksi ja torppa alakohteeksi. Alueiden rajausehdotukset perustuvat pitäjänkarttaan.

Kuva 32. Syrjälän talonpaikkaa. Luoteesta. Kuva: Arttu Tokoi.

Kuva 33. Syrjälän rakennukset pitäjänkartalla (1846b).

Kuva 34. Kohteen ja alakohteen sijainti ja rajausehdotus. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

11. Kärsämäki, Kontti

Uusi kohde – ehdotetaan rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä

Tyyppi: asuinpaikat, talonpaikat

Ajoitus: historiallinen

N 7095203 E 439107 (aluerajauksen keskipiste)

Kiveys: N 7095204 E 439102

Korkeus: 108 m mpy

Löydöt: –

Kontin talo on perustettu vuonna 1699 (Martinoli toim. 1969). Talo löytyy 1700-luvun maakirjoista nimellä Kontti ja numerolla 31. Esimerkiksi vuoden 1730 maakirjassa se on kylän viimeinen maakirjaan merkitty talo.

Nykyinen Konttilan talo sijaitsee Pomojentien pohjoispuolella. Talo on ollut samalla paikalla 1963 peruskartalla. Pitäjäkartan ja isojakokartan asemointien perusteella alkuperäinen pihapiiri olisi mahdollisesti sijainnut kuitenkin hieman tästä länteen.

Nykyisin tällä kohdalla on leikkipuisto. Tontti näyttäisi jatkuneen myös tien eteläpuolelle, missä nykyään on kunnan omistama rakennus. Pieni niittyalue tämän tontin itäpuolella on edelleen rakentamaton.

Tältä niityltä havaittiin matala suorakulmainen maansekainen kiveys. Mitoiltaan tämä oli 3 x 2,5 x 0,2 m. Kivet olivat selvästi palaneita ja maa näiden välissä mustaa ja nokista. Kiveyksen laidalle tehdystä kairauksesta nokimaata havaittiin 40 cm. Kyseessä voisi olla esimerkiksi uunin tai kiukaan pohja.

Tummaa maata havaittiin kairauksista vielä 5 m rakenteesta etelään ja 11 m siitä itään. Alue rajattiin näiden havaintojen mukaan.

Mahdollisesta tulisijasta kaakkoon oli laaja pihlaja-angervoa kasvava ryteikkö, jonka laidoilta havaittiin kivikasoja. Paikalla on ilmakuvissa 1951–2010 kaksi ulkorakennusta. Tästä 30 m etelään on betoninen kivijalka ja siitä länteen jäänteitä kivisistä perustoista. Tässäkin näkyy ulkorakennuksia 1950-luvun ilmakuvissa ja 1963 peruskartalla. Ulkorakennukset ovat Konttilan eteläpuolelle myöhemmin perustetun talon tontilla.

Koska alkuperäinen tontti näyttäisi yltäneen tulisijan perustuksen alueelle ja juuri tähän kohtaan ei myöhemmillä 1900-luvun kartoilla ole merkitty rakennuksia, on mahdollista, että nyt havaittu rakenne liittyy talon varhaisempiin vaiheisiin. Siksi kohdetta esitetään rekisteröitäväksi kiinteänä muinaisjäännöksenä. Rajaus on pienialainen, sillä ympäristö arvioitiin rakentamisessa ja myöhemmässä maankäytössä pääosin tuhoutuneeksi.

Kuva 35. Konttilan rakennuksia kohteen pohjoispuolella. Etelästä. Kuva: Arttu Tokoi.

Kuva 36. Konttilan (Kontti) rakennukset pitäjänkartalla (1846a).

Kuva 37. Kohteen sijainti ja rajausehdotus. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

5. Yhteenveto tutkimuksen tuloksista

Tutkimuksessa löydettiin 11 uutta arkeologista kohdetta. Näistä seitsemän on kiinteitä muinaisjäännöksiä ja neljä muita kulttuuriperintökohteita. Viisi kohteista on tervahautoja, viisi talonpaikkoja ja yksi hiilimiilu. Muinaisjäännösrekisterissä ei alueilta ollut vanhastaan tunnettuja kohteita.

Tutkimuksessa löydettyistä kohteista kohteet 10 ja 11 sijaitsevat asemakaava-alueella. Loput yhdeksän kohdetta ovat yleiskaava-alueella.

Vaalassa 22.4.2025

Taneli Leinonen

Arkeologi, HuK

Maanala Oy

6. Lähteet

Internet-lähteet:

Geologian tutkimuskeskuksen ylläpitämä Maankamara-karttapalvelu [https://gtkdata.gtk.fi/maankamara/].

Helsingin yliopiston digitaalisten ihmistieteiden keskuksen ylläpitämä Nimisampo-verkkopalvelu [https://nimisampo.fi/fi/].

Maanmittauslaitoksen ylläpitämä Paikkatietoikkuna-karttapalvelu [https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/].

Museoviraston ylläpitämä Kulttuuriympäristön palveluikkuna eli niin sanottu Muinaisjäännösrekisteri [https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx].

Painetut lähteet:

Kemi, A. toim. 2004. *Kärsämäki – kylä keskellä Suomea*. Kirkonkylän kirjatoimikunta.

Matinolli, E. toim. 1969. *Suur-Pyhäjoen historia vanhimmista ajoista 1860-luvulle*. Suur-Pyhäjoen historiatoimikunta.

Kartat:

Hårdh, G. H. 1844–1845a. *4:de Karte delen öfver Kärsämäki skifteslags egor i Pyhäjoki Socken och Uleåborgs Län*. Kärsämäki 4¹ B-II. Maanmittauslaitoksen arkisto.

Hårdh, G. H. 1844–1845b. *4:de Karte delen öfver Kärsämäki skifteslags egor i Pyhäjoki Socken och Uleåborgs Län*. Kärsämäki 4³ A-II. Maanmittauslaitoksen arkisto.

Hårdh, G. H. 1844–1845c. *4:de Karte delen öfver Kärsämäki skifteslags egor i Pyhäjoki*

Socken och Uleåborgs Län. Kärsämäki 4³ B-II. Maanmittauslaitoksen arkisto.

Hårdh, G. H. 1844–1845d. *4:de Karte delen öfver Kärsämäki skifteslags egor i Pyhäjoki Socken och Uleåborgs Län*. Kärsämäki 4⁵ C-II. Maanmittauslaitoksen arkisto.

Pitäjänskartta 1846a. *Kärsämäki 3322 06 + 03*. 709/257, 709/343. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto, Kansallisarkisto

Pitäjänskartta 1846b. *Kärsämäki 3322 09*. 709/344. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto, Kansallisarkisto

Pitäjänskartta 1846c. *Kärsämäki 3411 04 + 05*. 710/343, 711/343. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto, Kansallisarkisto

Pitäjänskartta 1846d. *Kärsämäki 3411 07 + 08*. 710/344, 711/344. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto, Kansallisarkisto.

Peruskartta 1953. *Ristisenperä 3411 07*. Maanmittaushallitus.

Läänintilit (KA):

Pohjanmaan läänin tilejä – 9294. *Maakirja 1730–1730, jaksot 258–261 (Pyhäjoki)*. Kansallisarkisto.

Nimiarkisto (NA):

Koskelo, E. 1973. Nimistökeräys. Nimiarkisto, Kotimaisten kielten keskus.

Raportit:

Sarkkinen, M. 1995. *Kärsämäen inventointi 1995*. Pohjois-Pohjanmaan liitto.